

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

ЖМУДІНСЬКИЙ В. П.,
адвокат, аспірант
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 343.135

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

У статті висвітлено актуальні питання, пов'язані із закриттям кримінального провадження під час досудового розслідування. Акцентовано увагу на відсутності законодавчо визначеного механізму щодо закриття повторного кримінального провадження у зв'язку з наявністю нескасованої постанови слідчого про закриття кримінального провадження щодо того самого діяння, що розслідувалося раніше. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: закриття кримінального провадження, досудове розслідування, учасники кримінального провадження, слідчі дії, постанова слідчого.

В статье освещены актуальные вопросы, связанные с закрытием уголовного производства в ходе досудебного расследования. Акцентировано внимание на отсутствии законодательно определенного механизма по закрытию повторного уголовного производства в связи с наличием неотмененного постановления следователя о закрытии уголовного производства в отношении одного и того же деяния, которое расследовалось ранее. Разработаны предложения по совершенствованию уголовного процессуального законодательства.

Ключевые слова: закрытие уголовного производства, досудебное расследование, участники уголовного судопроизводства, следственные действия, постановление следователя.

The article covers topical issues connected with the closing of criminal proceedings during the pre-trial investigation. The emphasis was laid on the lack of a legally established mechanism for closing the re-criminal proceedings in connection with the presence of the canceled order of the investigator on closing criminal proceedings against the same act that was investigated earlier. Suggestions for improvement of the criminal procedural law have been developed.

Key words: closing of criminal proceedings, pre-trial investigation, participants in criminal proceedings, investigative actions, decree of an investigator.

Вступ. Інститут закриття кримінального провадження є однією з форм закінчення досудового розслідування.

Законне й обґрунтоване ухвалення рішення про закінчення досудового розслідування забезпечує реалізацію таких завдань кримінального провадження, як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був

притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу. Необґрунтоване закриття кримінального провадження шкодить боротьбі зі злочинністю, дозволяє винним уникнути відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення, порушує права та законні інтереси потерпілих осіб [1, с. 528].

Однією із проблемних для правозастування є ст. 284 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК), деякі положення якої не тільки спричиняють складності правоінтерпретаційного характеру, а й побудовані так, що потребують обговорення науковою громадськістю та практичними працівниками перш ніж будуть напрацьовані теоретичні положення з метою їх однакового розуміння та подальшого застосування [2, с. 39].

Питання закриття кримінального провадження досліджували: С.М. Благодир, В.І. Галаган, А.Я. Дубинський, Є.Г. Коваленко, В.Т.Маляренко, М.М. Михеєнко, П.П. Михайленко, В.Т. Нор, М.С. Страгович, Л.Д. Удалова, В.М. Федченко, М.Є. Шумило й інші. Наукова цінність цих робіт ґрунтується на аналізі кримінального процесуального законодавства, зокрема в аспекті підстав для закриття кримінального провадження. Однак недостатньо дослідженими залишаються питання з'ясування основних недоліків практичного застосування деяких підстав для закриття кримінального провадження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження актуальних питань, пов'язаних з окремими підставами для закриття кримінального провадження під час досудового розслідування.

Результати дослідження. В юридичній літературі немає єдиної позиції щодо поняття та сутності закриття кримінального провадження. Чимало вчених наводять авторські дефініції даного поняття, з огляду на власні практичні та наукові дослідження.

Так, М.В. Жогін стверджує, що закриття кримінальної справи – це процесуальне рішення про неможливість здійснювати кримінальне судочинство за передбачених законом обставин. На його думку, закриття кримінальної справи – процесуальний акт, що виражає рішення уповноваженого на те посадового органу про відсутність необхідних для кримінального судочинства передумов і про відмову від подальшого провадження [3, с. 8].

На думку А.Я. Дубинського, закриття кримінальної справи як юридичний факт, що є заключним етапом розслідування, на якому уповноважений державою орган підбиває підсумок проведеної в справі роботи, аналізує й оцінює сукупність зібраних доказів і на їх основі формулює в постанові висновок про неможливість подальшого провадження у зв'язку з наявністю передбачених законом обставин, а також вирішує всі питання, що впливають з ухваленого рішення по суті справи. Закриття справи є юридичним фактом, що усуває правомочність органу, який закриття справи, щодо розслідування обставин, за якими ухвалено рішення, і породжує право зацікавлених осіб на оскарження [4, с. 25].

Дещо інше визначення даного поняття дається науковцем В.М. Тертишником, який закриття кримінальної справи розуміє як юридичний акт, унаслідок якого закінчується досудове слідство та процесуальне провадження в кримінальній справі, вирішується доля зібраних у кримінальній справі речових доказів і майна, на яке був накладений арешт, скасовуються обрані запобіжні заходи, а правовідносини учасників процесу після набрання чинності ухваленим рішенням переводяться в річище цивільних правовідносин [5, с. 541–542].

В інших дослідженнях зазначається, що закриття кримінальної справи – це одна із законодавчих форм закінчення досудового розслідування, що виражається у визнанні уповноваженими на те органами та посадовими особами повної або часткової неможливості (у зв'язку із зазначеними в законі обставинами) провадження в кримінальній справі з метою уникнення необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності й зосередження уваги органів слідства на розкритті дійсно злочинних діянь, установленні та викритті дійсних злочинців [6, с. 15].

У Науково-практичних коментарях до КПК України визначено, що закриття кримінального провадження – це закінчення досудового розслідування, яке відбувається в силу наявності обставин, що виключають кримінальне провадження або за наявності підстав

для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Подальше розслідування, після закриття кримінального провадження, неможливе доти, доки постанова про закриття кримінального провадження не буде скасована установленим КПК України порядком [7, с. 619; 8, с. 557].

Незважаючи на відсутність єдиного наукового підходу до визначення поняття «закриття кримінального провадження», зміст наведених вище дефініцій є правильним і відповідає сутності даного поняття.

На нашу думку, закриття кримінального провадження – це процесуальна дія органу досудового розслідування та/або суду, яка полягає в закінченні досудового розслідування у зв'язку з деякими юридичними фактами.

Перелік юридичних фактів, які є підставою для закриття кримінального провадження, визначений у ст. 284 КПК України.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16 листопада 2017 р. № 2213–VIII, ч. 1 ст. 284 КПК України доповнено п. 10, яким передбачено, що кримінальне провадження закривається в разі, якщо є нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження на підставах, передбачених п. п. 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності.

Отже, з метою запобігання безпідставному розслідуванню повторних кримінальних проваджень стосовно того самого діяння, що розслідувалося раніше і щодо якого вже є нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження, законодавцем і ухвалені вищезазначені зміни до КПК України.

Повторне розслідування кримінальних проваджень призводить до дублювання роботи слідчого, прокурора, суду в разі, якщо під час досудового розслідування, встановлено наявність нескасованого рішення слідчого, прокурора чи суду про закриття кримінального провадження за тим же фактом [9, ст. 120].

Однак у практичній діяльності закрити кримінальне провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо таке провадження стосується юридичних осіб, фактично неможливо, через відсутність законодавчо визначеного механізму застосування даного пункту.

Так, якщо органом досудового розслідування повторно розпочинається розслідування кримінального провадження щодо господарської діяльності юридичної особи чи її посадових осіб за тим самим діянням, стосовно якого вже є нескасована постанова слідчого про закриття кримінального провадження, то суб'єкт господарювання повідомляє про даний факт такий орган шляхом подання клопотання про закриття зазначеного кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України (наявність нескасованої постанови про закриття кримінального провадження по тому самому діянню).

Внаслідок поданого юридичною особою вищезгаданого клопотання органи досудового розслідування відмовляють у його розгляді з такої причини.

У ч. 1 ст. 220 КПК України передбачено, що клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів із моменту подання і задовольнити за наявності відповідних підстав [10].

Тобто процитованою вище статтею визначено виключний перелік осіб, клопотання яких, зокрема і про закриття кримінального провадження, підлягають розгляду слідчим, прокурором під час досудового розслідування. Однак у даній статті не передбачено процесуальної можливості звертатися із клопотанням юридичної особи чи її посадових осіб про закриття кримінального провадження, що призводить до того, що органи досудового розслідування відмовляють у розгляді такого клопотання через те, що така юридична особа чи її посадова особи не є учасником кримінального провадження.

Зазначена обставина призводить до того, що за наявності нескасованої постанови слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності, повторне кримінальне провадження на стадії досудового розслідування не можна закрити на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284, оскільки слідчий, прокурор відмовляються розглядати клопотання про їх закриття.

Сьогодні більшість кримінальних проваджень у сфері господарської діяльності відкриваються «за фактом», а не щодо посадових осіб суб'єктів господарювання.

Це призводить до того, що органи досудового розслідування виконують як щодо самої юридичної особи, так і стосовно її посадових осіб всі передбачені слідчі дії, здебільшого обшуки в офісних та житлових приміщеннях, допити, експертизи й інші дії, внаслідок чого діяльність таких юридичних осіб стає обмеженою чи просто призупиняється. Процесуально захистити свої права й інтереси як юридичні особи, так і їх посадові особи не можуть, оскільки вони не визнаються учасниками кримінального провадження.

Водночас проведення органом досудового розслідування слідчих дій стосовно юридичної особи чи її посадових осіб, внаслідок яких порушуються норми кримінально-процесуального законодавства чи права й інтереси юридичної особи, а також обмежуються права такої юридичної особи (її посадових осіб) на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, лише на тій підставі, що така юридична особа не визнана належним порядком учасником провадження, не відповідає основним положенням Конституції України. Адже відсутність критерію, що дозволяє визначити, які дії чи бездіяльність органу досудового розслідування, які рішення цих органів та осіб можуть бути оскаржені в суді та хто має право на таке оскарження, є обмеженням конституційних прав і свобод громадян, а також перепорою для доступу до правосуддя [8, с. 646].

Посадові особи суб'єктів господарювання, щодо яких проводяться слідчі (розшукові) дії, позбавлені права захищатися на стадії досудового розслідування до моменту оголошення їм підозри і тільки тоді вони набувають статусу сторони кримінального провадження.

Водночас орган досудового розслідування має право збирати щодо посадових осіб, які ще не визнані підозрюваними, докази їхньої вини і приєднувати їх до матеріалів кримінального провадження, здійснювати слідчі дії, серед яких і негласні слідчі (розшукові) дії, які обмежують конституційні права та свободи особи.

Чинні норми КПК України, які регулюють порядок здійснення досудового розслідування, визначають процесуальні права й обов'язки учасників кримінального провадження.

Так, п. 161 ч. 1 ст. 3 КПК України визначено процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, зокрема, це особа, стосовно якої (зокрема, щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом.

Отже, до іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, належать також і юридична особа та її посадові особи, щодо майна яких чи щодо самих осіб проводяться слідчі дії.

У ст. 28 КПК України зазначено, що підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду із клопотанням, в якому викладаються обставини, що зумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у короткші строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом.

Тобто чинне кримінально-процесуальне законодавство надає іншій особі, права чи інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, лише право на звернення із клопотанням про необхідність встановлення строків для здійснення кримінального провадження і жодним чином не регламентує і не визначає права подавати клопотання про закриття кримінального провадження, зокрема і на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Варто зазначити, що абз. 2 ч. 4 ст. 284 КПК України визначено, що слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження на підставах, передбачених п. п. 1, 2,

4, 9, 10 ч. 1 цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Зі змісту даної норми вбачається, що в разі повідомлення слідчим особі підозри, кримінальне провадження вже не можна буде закрити на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, це означає, що і на стадії повідомлення про підозру особа не матиме права клопотати перед слідчим про закриття такого провадження на підставі наявності нескасованої постанови слідчого про закриття кримінального провадження щодо того самого діяння.

Висновки. Отже, можна дійти таких висновків:

– сьогодні чинний п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, який передбачає закриття кримінального провадження, якщо є нескасована постанова слідчого про закриття кримінального провадження щодо того самого діяння;

– однак на стадії досудового розслідування ні юридична особа, ні її посадові особи не мають права звертатися до слідчого із клопотанням про закриття кримінального провадження на цій підставі, оскільки такі особи не мають процесуального статусу. Особа набуває статусу сторони кримінального провадження після повідомлення їй про підозру;

– також і після повідомлення про підозру особі таке провадження не може бути закрито на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, оскільки абз. 2 ч. 4 ст. 284 даного Кодексу це забороняє.

Отже, зараз п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України є «мертвою» нормою і не має практичного застосування.

Щоб дана норма запрацювала, треба внести зміни до чинного законодавства, а саме пропонується ст. 220 КПК України викласти в такій редакції: «1. Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів із моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав».

Наведеними змінами пропонується надати іншій особі, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування і процесуальний статус якої визначений чинним КПК України, право на подання клопотань під час здійснення такого розслідування, для можливості захисту своїх прав та інтересів від неправомірних дій органів досудового розслідування.

Надання вказаній особі можливості звертатися до слідчого, прокурора з таким клопотанням означатиме його розгляд відповідно до ч. 2 ст. 220 КПК України і винесення за наслідками такого розгляду процесуального документа – постанови, яка підлягатиме оскарженню в слідчого судді, згідно зі ст. 303 КПК України, що буде додатковим правовим заходом забезпечення прав та інтересів вказаної особи шляхом здійснення судового контролю за діяльністю органів досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Либідь, 1999. 536 с.
2. Капліна О.В. Актуальні проблеми тлумачення окремих підстав для закриття кримінального провадження. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 38–44.
3. Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М.: Юрид. лит., 1965. 367 с.
4. Дубинский А.Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования: учебное пособие. К.: КВШ МВД СССР, 1975. 132 с.
5. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 5-те вид., доп. і перероб. К.: А.С.К., 2007. 848 с.
6. Искендеров Р.Г. Прекращение уголовного дела на предварительном следствии: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Баку, 1975. 26 с.

7. Кримінально процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одісеї, 2013. 1104 с.
8. Кримінально процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
9. Азаров Ю.І., Климчук М.П. Проблемні питання закриття кримінального провадження під час досудового розслідування. Юридична наука. 2015. № 4. С. 117–122.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

ЛЕОН Я. О.,
аспірант юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.1

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті досліджено питання реалізації судового контролю під час здійснення досудового розслідування шляхом запровадження у кримінальному процесі нового інституту – інституту слідчого судді.

Ключові слова: *судовий контроль, слідчий суддя, досудове розслідування, кримінальне провадження.*

В статье исследуется вопрос реализации судебного контроля во время досудебного следствия путем введения нового для криминального процессуального кодекса института следственного судьи.

Ключевые слова: *судебный контроль, следственный судья, досудебное следствие, уголовное производство.*

The article is devoted to the issue of judicial control realization during pre-trial investigation by means of implementation of investigating judge institute in criminal process.

Key words: *judicial control, investigating judge, pre-trial investigation, criminal realization.*

Вступ. Судовий контроль у кримінальному провадженні являє собою окремий напрям діяльності суду, який здійснюється під час досудового розслідування слідчим суддею, сутність якого полягає в контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення інших процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Значення судового контролю полягає в тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови для реалізації засади змагальності під час досудового розслідування. Правозахисний характер судового контролю обумовив закріплення у ст. 206 КПК загальних обов'язків слідчого судді щодо захисту прав людини. За чинним КПК судовий контроль має декілька окремих

